

Dr. Savo Laušević, Filozofski fakultet, Nikšić

Rat – osnovni fenomen i metafora ljudskog iskustva

UDK 111(355.01)

O AUTORU: Dr. Savo Laušević (1953), vanredni profesor na katedri za estetiku Filozofskog fakulteta u Nikšiću; objavio knjigu *Filozofski pojam kritike* (1995).

SAŽETAK: Esej o ratu ispituje, na ličnom i kolektivnom planu, unutrašnji duhovni i duševni doživljaj ovog osnovnog fenomena ljudskog života.

Rat se prvo promatra kao ekspozicija velike moći koja nije u stanju da se ublaži, zato je svojom razornom energijom usmjerena na razobličenje.

Ratna i antiratna ideologija promašuju bit rata zato se mogu razmotriti na istoj ravni. Zato pacifizam može biti dokazan kao ideologija rata.

U tom kontekstu i mir je sastavni dio rata. Mir po svaku cijenu je prinošenje žrtve ratu.

Pravo na rat je pitanje suverenosti jedne države. Međunarodno pravo ne može kontrolisati rat jer ne posjeduje potrebni suverenitet, zato je podložno manipulaciji kao kvazi pravo. Pošto rat zalazi u suštinu života i granične situacije ljudske egzistencije, na njemu se semantički gradi arhetip i metafora borbe koji se može primjeniti na van ratne regije ljudskog postojanja.

KLJUČNE RIJEČI: rat, mit, istorija, smrt, pravo, metafora, sila.

Je li jeretično, danas postaviti filozofsko pitanje o ratu? Ili fenomen rata treba ostaviti izvan filozofskog diskursa? Ili možda treba prihvatiti poziciju antiratne ideologije u kojoj i sama riječ – rat – ima negativno značenje i unaprijed mora biti predložak negativnog diskursa. Tabu rata i izbjegavanje govora o njemu ne oslobađa nas od stvarnog rata, ni negativni govor, ni odlična pacifistička retorika ne može ništa pred ratnom stihijom.

I kad smo potpuno ubijedeni da je rat anticivilizacijski, primitivan, rušilački, itd. nalazimo ga kao realnost našeg doba.

Zašto mi se čini neophodnim pitanje: Šta jeste rat? Bez sumnje, on jeste jedan od osnovnih fenomena čovjekovog istorijskog, društvenog i ličnog postojanja. A to znači da rat spada u one atribute koje pripisujemo dinamičnom pojmu čovjeka koji se oblikovao i oblikuje u istoriji.

Rat je osnovni fenomen ljudskog postojanja (dokaze za ovo tvrđenje možemo pronaći u ljudskoj istoriji, koja se može protumačiti i kao istorija ratova). Sa druge strane u mitskoj i jezičkoj argumentaciji pronalazimo strukturu borbe, sukoba, suprotnosti, raskola, čiji je arhetip, svakako rat kao osnovni fenomen.

Zbog te svoje temeljnosti fenomen rata jeste sadržaj istorije u svim njenim regijama: ekonomiji, politici, kulturi. Istorijski čovjek je radnik – tvorac, ali i ratnik, borac. On je otvoreno polje sukobljenih antinomija: života – smrti; rata – mira; prolaznosti – vječnosti; vladanja i potčinjavanja. Pozornica istorije jeste eksponiranje ovih antinomija.

Zbog toga mišljenje rata mora rasvijetljavati, a ne skrivati, ovaj nezaobilazni fenomen. Jer ako ga mi zaobiđemo, on nas neće zasigurno. Možda je bolje da rat bude predmet diskursa i razgovora nego straha i mistifikacije. Strah od rata nas stavlja u njegovu vlast.

Ratova je uvijek bilo, kaže predanje, ono nam sliku stvarnih ratova isporučuje u formi mitske, istorijske ili književne priče, dokumentarnih ili refleksivnih objašnjenja, a ponekad i u obliku doživljenog iskustva. Rat je na prvi pogled, jednostavna pojava (sukob suprotstavljenih sila oličenih u ljudskim zajednicama), ali sam pokušaj da se reflektuje i definiše ta *jednostavnost* usložnjava problem. Ratovi se tumače uvijek pomoću referentnih ideja i duhovnih koncepata vremena. Istorijska refleksija je preopterećena ratovima, oni su zasjenili i marginalizovali ostale istorijske sadržaje ili su im predodredili značenje. Utoliko je rat postao princip i sadržaj istorijske pripovijesti. Ovoj vrsti *priče* svakako prethodi mit kao primarna struktura svijesti i arhetip u kojem ratni sadržaji zauzimaju primarno mjesto.

Ratno mitotvorstvo u svijesti svakog naroda ima nadvremenu moć i snažan unutrašnji uticaj na stvarni život. Preneseno u govornu supstanciju, u jezik, ono postaje trajno urezano u duhovnu istoriju svakog naroda.

Mitovi se ukorjenjuju u običnom jeziku dajući mu životnost, izražajnost, intenciju i smisao. Semantičke mogućnosti ovako nastalog govora se šire u metaforičkoj i simboličkoj upotrebi jezika. Svaki jezik je prepun leksike i sintaksičkih konstrukcija, koje nose ratnu semantiku ili prave metaforičke otklone od njenog osnovnog značenja.

Ne ulazeći dalje u analizu prisustva rata u svijetu jezika (iako bi to bilo zanimljivo) želim testirati i braniti hipotezu o univerzalnom prisustvu fenomena rata u ličnoj i kolektivnoj svijesti svakog naroda (jezik, mitovi).

Ovo se ogleda u mišljenju, samosaznanju, djelovanju kako u vojnim tako i u civilnim regijama života. Stvarni ratovi unose nove, obnavljaju, produbljuju i preoblikuju stare sadržaje i diskurse.

Mi ovog prisustva često nijesmo ni svjesni sve dok naša ratna svijest ne poprimi neku realnu formu ili pak, dok ne postanemo dio ratne stvarnosti. Tek tada otkrivamo da smo elementarno opremljeni za rat kao i za ljubav, rađanje, za rad i vladanje. Evropska i ljudska istorija je toliko prezasićena ratovima da rat postaje neophodni predmet za njeno konstituisanje i razumijevanje. Ekspozicija sile je usmjeravala i sada kanališe evropske ljude. Jan Patočka u svojim "Jeretičkim esejima" ... piše: "Sila nas i dalje fascinira, vodi nas svojim putevima, fascinira i obmanjuje, čini nas svojim ludama".^[144]

Rat nije ništa drugo nego "lančana reakcija" oslobođene sile. On izvire iz samog života koji se nadnosi iznad provalije smrti. Ovo oslobođenje životnih sila uvodi nas u predio života – smrti, egzistencionalni i istorijski prostor ljudskog iskustva. Utoliko *rat vode* i oni koji i nijesu u njemu, čak i ugodno meditirajući pacifisti su saučesnici u ratnom iskustvu. Ali, suprotstaviti se ratu i sili nije stvar pacifizma i puke osude ratnih stradanja i užasa rata. To je samo zatvaranje očiju pred silom i terorom, jer smrt i strah mogu uvijek manipulirati ljudskim životima i davati mogućnost ratu, čak i kad se zalažemo za mir. Paradoksalno je da pacifistički shvaćen mir, kao strah od smrti i od uništenja, kao vezanost za puki život, cinično nas izručuje goropadnoj zvijeri rata.

Mir postoji zato što određene ljude šaljemo u smrt (skupo smo platili svako povlačenje). Mir je prinošenje žrtve ratu i pristajanje na sigurnu smrt. Ljudi koji vode rat imaju za cilj drugu vrstu mira koji se zasniva na slobodi koja jeste u učestvovanju i savlađivanju sile. "To je mir, preobražen u volju za rat..."^[145] kaže Patočka. Do takvog mira evropska civilizacija još nije došla. Njen mir je ekspozicija najveće zavisti i hrana za buduće ratove. Strah od rata, smrti i nestajanja još je efikasna forma i instrument politike, ekonomije i drugih regija postojanja. Jer prijetnja smrću je starija i univerzalnija od svih civilizacijskih formi ispoljavanja. Zato je ona osnova za razumijevanje sile pokoravanja.

Ernst Jünger je u unutrašnjem doživljaju fronta vidio otklon od služenja ratu, kroz ličnu dramu oslobođenja koja se odvija upravo u ratu. Jer nije najvažnije u našem životu da izbjegnemo bol i patnju, postoje i više stvari.

U našem iskustvu rat je *osnovni fenomen i metafora*, koja pravi proboj u sva područja svjesnog i

nesvjesnog života. On pripada širem kompleksu vladanja koji se tiče primjene sile, nametanja svoje volje i primjene moći na druge. Zato diskurs rata prožima cijelu istoriju a posebno politiku koja jeste polje eksponiranja i oblikovanja moći. Rat je izvorni fenomen povezan sa svim drugim fenomenima svijeta i života. U modernom vremenu on je u čvrstoj vezi sa naukom i tehnikom. Zato što je osnovni fenomen, rat je postao jedan nezaobilazan simbol i metafora.

"Život je borba", kaže jedna metafora, a naše iskustvo potvrđuje da je ovaj metaforički stav sublimacija jedne dublje istine. Jer bitke se biju na mnogim frontovima: vjere, znanja, pravde, istine... Svuda gdje je neka budućnost na djelu traje izvjesna borba. Borba zahtjeva angažman cijelog bića i njegove ukupne energije. Ona pretpostavlja napor, protivnika, otpor, pobjedu, gubitak i neuspjeh.

Metafore rata stresaju sa sebe direktna značenja i semantički se uzvisuju do pjesničkog i metaforičkog nivoa. Neposredna, denotativna značenja borbe, sukoba, ubijanja, razaranja u metaforičkom diskursu mijenjaju smisao, šire se, uzdižu i dobijaju formu teološkog, filozofskog ili pak umjetničkog iskustva. Sve su, uslovno rečeno, ratne metafore žive, upravo zato što su sadržaji koje označavamo njima životni, snažni i nekontrolisani.

Pomoću metafore rata ulazimo u njegovo simboličko značenje. U njemu je upisana svetost ratničkog koja dopušta odstupanje od uobičajenih zabrana. U tom svjetlu rat postaje *svetkovina u kojoj je dozvoljeno ono što je obično zabranjivano*. Dozvoljava se zanos, žrtvovanje, izgredi, orgije, nasilje, a sve u cilju nekog novog preporoda. Naravno ne zaboravljamo da stvarni rat jeste pozornica razaranja, smrti i nestajanja, a *svetkovina* jeste praznik koji nas izdvaja iz običnog *mirovnog* života i uvidi u *vanredno stanje*.

Roger Caillois^[146] uočava sličnost rata i svetkovine u njihovoj upućenosti na zajednicu, na kolektivno, na snažnu koncentraciju prema jednom cilju što ima za posledicu napuštanje razlika radi uniformnosti. Vojnička uniforma je simbol odluke da smo otklonili razlike, radi jednog većeg, zajedničkog cilja. Sada simbolika uniforme mijenja pravila civilnog života i stavlja na probu *ličnost* koja je uniformisanjem pristala da ono *različito* stavi u drugi plan. Rat dopušta što civilni život zabranjuje: ubistvo neprijatelja se traži, laž je u funkciji ratnog lukavstva, otvorena su vrata zločinu... Ova oslobođenost od pravila i zabrana traži od učesnika da ulože svoj život. "Dati život" je ekvivalentno "uzeti život drugome". Oboje pripadaju istoj jednačini rata kojoj je smrt zadata. "Zadajem smrt neprijatelju, a svoju dajem u žrtvenom obredu umirući za otadžbinu"^[147] kaže J. Derrida.

Krajnje pojednostavljene formule određuju život u ratnim uslovima jer energija ljudi ne smije biti investirana u razlike. Svi moraju učestvovati u ratu sa svom raspoloživom energijom. Ovako svedena i ciljno usmjerena snaga jedne uniformne zajednice mora biti rušilačka, ona mora razoriti *svijet razlika*, svijet oblika i dovesti ga do bezobličnosti. Kao da se želi završiti sa jednim vremenom i poništiti jedna epoha i otpočeti drugi ciklus. Zato se i govori *prije* i *poslije* rata.

Uništenju slijedi obnova koja je u znaku *razlika* i podmlađivanja. Na ruševinama se gradi ono novo.

Nasilju i zločinu sam rat daje legitimitet. Njihovo opravdanje je iracionalno i sudbinsko. Premda ljudi i narodi pokreću i vode ratove, ipak oni nijesu u njihovoj moći, kao u grčkoj tragediji ljudi ne upravljaju svojom sudbinom. Rat je i zbog toga predmet straha, tabua, civilizacijske diskvalifikacije i antiratne ideologije. Strah od rata leži i u fatalnim strategijama kroz koje zaraćeni narodi postaju žrtve oslobođene zvijeri koja je bila ulančena u civilizacijske okove. Zato ratovi nijesu antipodi civilizaciji, oni su u njoj latentno prisutni kao potisnuta mogućnost jednog viška moći koji ne može da se uobliči u postojeće civilizacijske formule. Taj višak snage traži da bude potrošen, katastrofalno i apokaliptički po svijet oblika.

Rat je opasnost za čovječanstvo jer izmiče logici svake vrste; on ima svoju logiku koja je fatalna. Ta nazovi logika, kreće se u prostoru haosa i računa sa svim energijama, zato je opasna za svaki poredak. Ispod površine poretka leži haos, dubina koja se može svakog trena otvoriti. Zbog toga

razgradnja svakog poretka mora računati sa mogućnošću rata.

Metafora rata se približava svom direktnom značenju tek u prostoru politike gdje polje djelovanja jeste kolektivitet i zajednica. U tom okviru Clausewitz može reći: "Rat je politika vođena drugim sredstvima". *Koja su to sredstva?* Nijesu li to sva nepolitička sredstva? Kako se onda politika može voditi nepolitičkim sredstvima? Možda je onda ispravnije reći da je politika forma rata vođena drugim sredstvima. Ako je tako onda države i njihovi narodi imaju pravo na rat. To proizilazi iz njihove suverenosti. Jean Luc Nancy piše: "Pravo rata suverenije je od svih prava, jer ono dopušta jednom *suverenu* da odluči kako je neki drugi *suveren* njegov neprijatelj, i da se potruži da ga pokori, to jest da ga razori, što će reći da mu otme suverenost".^[148]

Ratna paradigma stoji i u osnovi razlikovanja nacionalnog državnog prava i tzv. međunarodnog prava. Međunarodno pravo nema suverenosti i suverena koji jamči njegovo izvršenje. Ujedinjene nacije samo simbolički fingiraju postojanje međunarodnog suvereniteta. U realnim uslovima ta suverenost mora biti pozajmljena ili pak suverene države sa *viškom suvereniteta* mogu uzurpirati međunarodno pravo i presuđivati u ime svih. Ovo jeste ostajanje u sjenci rata i suverenog prava na rat.

Međunarodno pravo je problematično kao prazan prostor prava. Ono *među* je oznaka za prazninu, jer *narodi* imaju svoje države i prava unutar njih. Ujedinjene nacije imaju legitimitet ali bez suvereniteta. SAD i druge zemlje koje nastupaju u ime međunarodnog prava imaju višak suvereniteta ali bez legitimiteta. Pravo rata daje mogućnost ovim državama da govore i rade u ime svih ljudi planete i u ime njihovih prava. Pravo rata, paradoksalno, daje *pravo* da se ratuje protiv onih koji koriste pravo na rat. Proizilazi da na rat imaju pravo samo velike države. Već na ovom političkom planu postaje jasno da je militarizacija paralelna sa civilizacijom. Sve funkcioniše u odnosu blokova sila ali pak u svijetu jedne supersile.

Princip rata zalazi i u druga područja međunarodnih odnosa, ekonomiju, kulturu, itd. Jer je prijetnja smrću univerzalni instrumentarij ekspozicije rata. To eksponiranje rata se spušta iz politike na druge državne i međudržavne forme života.

U paradigmi rata oživljavaju savremeni ekonomski odnosi naročito, na međudržavnom planu. Jedna država prijeti drugoj sredstvima ekonomije (embargo, suficit, deficit u razmjeni). Kad ona nijesu dovoljna počinje da zveckaa i oružje.

Na informativnom planu vodi se opasni rat, on je pratilac svakog ratovanja. Moderna propaganda nije više skup katoličkih *kardinala* (prvobitno značenje riječi), ona je skup projektovanih ciljeva moći.

Mogućnosti instrumentalizacije rata kao prijetee paradigme su neograničene. One su danas vidljive u običnom životu ljudi, ali i na planu zajednice. Njihovo praktikovanje izvan ratne realnosti osiromašuje rat kao fenomen i simbol života svodeći ga na tehničku shemu.

Duhovna strana rata i njegova viša realnost se gube. Ta viša realnost nije ništa materijalno, ona je prije duhovna spoznaja i duševni doživljaj onih najviših stvari.

Te stvari zbog kojih su ljudi spremni za odgovorno žrtvovanje ne mogu se racionalno objasniti. One ostaju u dubljem i mističnom domenu vjere. Njihovo poznanje je moguće u ličnom opitu tj. doživljenom iskustvu.

Beleške

144 J. Patočka: "Ratovi XX veka i XX vek kao rat", zbornik *Evropski diskurs rata*, Beograd 1995. str. 121.

145 Isto, str. 120

146 R. Caillois, "Rat i sveto", zbornik *Evropski diskurs rata*, str. 299-317.

147 J. Derrida, "Zadati smrt", "Istočnik", 11/12, Beograd, str. 90.

148 J. Derrida, *Evropski diskurs rata*, str. 62.

http://www.rastko.org.yu/filosofija/jagnje/savo_lausevic.html